

مطالعه تطبیقی زکات واحد تجاری و قوانین و استانداردهای آن در کشورهای اسلامی

دکترسید علی حسینی^۱

دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران

فاطمه بابائی^۲

مربی، گروه حسابداری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۲ شهریور ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۶ بهمن ۱۳۹۹)

اسلام دین جامعی است که نظام اقتصادی آن با نظام‌های اقتصادی ادیان دیگر متفاوت است. نظام اقتصادی اسلام دارای مالیات‌های اسلامی است که از جمله مهم‌ترین آن‌ها زکات است. زکات نقش مهمی در ریشه‌کن کردن فقر، تحقق رشد اقتصادی پایدار و ارتقای سطح رفاه اجتماعی در کشورهای اسلامی دارد. در بسیاری از کشورهای اسلامی تلاش‌های قابل‌ملاحظه‌ای برای جمع‌آوری، توزیع و گسترش ابعاد شمول زکات متناسب با تغییرات شرایط اقتصادی انجام گرفته است. از آنجاکه فرض تفکیک شخصیت واحد تجاری از مالکان آن در اسلام به رسمیت شناخته شده است، در برخی از این کشورها دامنه شمول زکات نه تنها اشخاصی حقیقی بلکه واحدهای تجاری را نیز در برمی‌گیرد. هدف پژوهش حاضر واکاوی نظری زکات واحد تجاری و موضوعات مرتبط با آن است. دستاورد پژوهش حاضر این است که بستر مناسبی را برای سوق دادن افکار دانشگاهیان و صاحب‌نظران کشور به سمت زکات واحد تجاری به‌عنوان یکی از منابع نوین تأمین مالی اسلامی فراهم می‌نماید.

واژه‌های کلیدی: زکات، زکات واحد تجاری، حسابداری زکات، استانداردهای زکات.

¹ a.hosseini@alzahra.ac.ir

² f.babaei@pnu.ac.ir

مقدمه

زکات یکی از منابع اقتصادی مهم کشورهای اسلامی به شمار می‌آید که نقش مهمی در توسعه اقتصادی و اجتماعی این کشورها ایفا می‌کند. مهم‌ترین نتایج مطالعات قبلی پیرامون زکات مؤید این است که زکات می‌تواند فقر را در کشورهای اسلامی از بین ببرد و امکان توزیع عادلانه درآمد و ثروت را در جامعه فراهم کند [۲۳]. پرداخت زکات یکی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد ساختار اجتماعی اقتصادی کشورهای اسلامی است که نه تنها نیازهای اقتصادی را برآورده می‌کند، بلکه زمینه ایفای تعهد مذهبی و تطهیر معنوی را فراهم می‌کند. خداوند متعال در آیه ۱۱۰ سوره بقره می‌فرماید: "وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ" و نماز را به پا دارید و زکات را بدهید و هر گونه نیکی که برای خویش از پیش فرستید آن را نزد خدا باز خواهید یافت آری خدا به آنچه می‌کنید بیناست". زکات جایگاه مهمی در ساختار اقتصادی و مذهبی کشورهای اسلامی دارد. قانون‌گذاران از اوایل تشکیل حکومت اسلامی و نیز محققان جنبه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی زکات را مورد بررسی قرار داده‌اند. بحث پیرامون موضوع زکات و به‌ویژه حسابداری زکات در دانشگاه‌های کشورهای اسلامی به‌طور پیوسته در حال افزایش است. باید پذیرفت که مسئله زکات صرفاً محدود به حوزه مطالعات و گفت‌وگوهای مذهبی یا شریعت نیست بلکه امروزه دامنه آن به موضوعات اقتصادی و اجتماعی هم گسترش یافته است. از دیدگاه اقتصاد بازار، هدف اصلی زکات توزیع عادلانه درآمد در جامعه اسلامی است. علاوه بر هدف توزیع، تجزیه و تحلیل سیاست مالی در سیستم اقتصاد بازار نشان داده است که زکات بر فعالیت‌های تخصیص و تثبیت منابع اقتصادی نیز مؤثر است. امروزه جمع‌آوری و توزیع زکات به‌عنوان ابزاری برای کاهش فقر، به‌عنوان یکی از موضوعات برجسته در ادبیات اقتصاد اسلامی مطرح است و تئوری زکات توسط متخصصین و روشنفکران مسلمان که با توسعه امور مالی دولت مرتبط هستند، به‌طور گسترده مورد بررسی قرار می‌گیرد. مدیریت زکات باید بر اساس محاسبات دقیق و مطابق با اصول شریعت باشد که تحقق این مهم مستلزم استفاده از اصول و استانداردهای حسابداری در محاسبه زکات جهت انعکاس آن در صورت‌های مالی است [۱۶]. در سال‌های اخیر در بسیاری از کشورهای اسلامی از جمله عربستان، سودان، مالزی و ... تلاش‌های قابل‌ملاحظه‌ای برای جمع‌آوری زکات صورت گرفته است. در برخی از این کشورها دامنه شمول زکات علاوه بر مسلمانان به واحدهای تجاری نیز تسری یافته است [۱۰]. مفاهیم اسلامی زمینه هوشمندانه‌ای است که تمام تفکرات و احساسات از آن استخراج می‌گردد [۶]. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و تحقق حاکمیت نظام اسلامی، همراه با تغییر نگاه به اصلاح امور حکومتی و سیاسی این انتظار به‌حق به وجود آمد که اهداف و مبانی اسلامی باید در تمام زمینه‌ها به‌خصوص در نظام‌سازی اقتصادی تحقق یابند [۱۴]. در حوزه اقتصاد، حذف ربا و اجرای بانکداری اسلامی در این راستا بوده است و لکن، در جهت طراحی، کاربردی کردن و تحقق نظام و سیاست‌های مالیاتی اسلام به دلایلی اقدامی صورت نگرفته است. درحالی‌که در تفکر بنیان‌گذار جمهوری اسلامی شارع مقدس بودجه و انواع مالیات حکومت اسلامی را تعیین کرده است [۸]. نتایج پژوهش‌های قبلی مؤید این است که زکات جمع‌آوری شده در کشور بسیار کمتر از ظرفیت بالقوه آن است. این در حالی است که در شرایط اقتصاد مقاومتی این منبع تأمین مالی

اسلامی می‌تواند بخشی از کمبود منابع داخلی دولت را جبران کند و از اتکای دولت به درآمدهای نفتی بکاهد. هدف پژوهش حاضر واکاوی زکات واحد تجاری به‌عنوان یکی از منابع نوین تأمین مالی اسلامی است. یافته‌های این پژوهش می‌تواند بستر مناسبی را برای آشنایی مخاطبان با مفهوم زکات واحد تجاری فراهم نموده و آن‌ها را در جریان اقدامات انجام‌شده در ارتباط با زکات واحد تجاری در برخی از کشورهای اسلامی قرار دهد. لازم به ذکر است که نقش حسابداران در کنار علمای دینی جهت پیاده‌سازی زکات واحد تجاری در این کشورها بسیار مهم و حیاتی بوده است.

زکات واحد تجاری

"زکات" واژه‌ای عربی است که معنای لغوی آن پاکی، رشد، برکت، فزونی، ستایش، صداقت و تقواست [۲۴]. پس از تشکیل حکومت اسلامی در مدینه، مسئله گرفتن زکات از مردم و توزیع آن توسط حاکم اسلامی مطرح شد. خداوند متعال در آیه ۱۰۳ سوره توبه می‌فرماید: "خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ": از اموال آنان صدق ای بگیر تا به وسیله آن پاک و پاکیزه‌شان سازی و برایشان دعا کن زیرا دعای تو برای آنان آرامشی است و خدا شنوای داناست". این آیه در ماه رمضان سال دوم هجری در مدینه نازل شد و پیامبر دستور داد تا ندا دهند که خداوند زکات را نیز همچون نماز واجب ساخت. پس از یک سال نیز فرمان داد که مسلمانان زکاتشان را بپردازند. در واقع پس از تشکیل حکومت اسلامی و تأسیس بیت‌المال، زکات تحت برنامه مشخصی قرار گرفت و نصاب‌ها و مقدارهای مشخصی برای آن قرار داده شد [۵].

در زمان پیامبر (ص) زکات از منابع اصلی ثروت و درآمد مردم یعنی فعالیت‌های کشاورزی، دامداری و تجارت دریافت می‌شد. امروزه تغییرات شگرفی در شرایط اقتصادی دنیا صورت گرفته است جوامع اسلامی نیز از این تغییرات مستثنی نبوده و منابع درآمد مردم در نتیجه پیشرفت صنعت و تجارت دستخوش تغییرات قابل توجهی شده است. با توسعه واحدهای تجاری روزبه‌روز بر تعداد افرادی که علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری در این واحدها بودند، افزوده شد و بخشی از ثروت مردم جهت انجام فعالیت‌های سودآور اقتصادی به نیابت از آن‌ها به واحدهای تجاری انتقال یافت. در شرایط اقتصادی کنونی موارد تعلق زکات می‌تواند بر طبق صلاحدید حاکم اسلامی متناسب با تغییر در الگوهای کسب‌وکار تغییر کند. اینکه آیا واحدهای تجاری مشمول زکات می‌شوند یا خیر به‌طور جدی در ۳۰ آوریل ۱۹۸۴ در اولین کنفرانسی که در کویت برگزار شد، مورد بحث قرار گرفت. در این کنفرانس علما به توافق رسیدند که واحدهای تجاری مشمول پرداخت زکات هستند. واحد تجاری دارای شخصیت فرضی است که هویت، عمر، مسئولیت، تعهدات و بدهی‌های مختص خود را دارد. واحد تجاری همچنین دارای حقوقی از قبیل امکان انعقاد قرارداد، مالکیت دارایی‌ها، اعطای اختیار به نمایندگی‌ها، ادعای دعوی علیه دیگران (یا بالعکس) به نام خود است. با در نظر گرفتن اختیارات مذکور واحد تجاری حتی بدون مجوز سهامداران نیز مشمول پرداخت زکات قرار می‌گیرد. زکاتی که توسط شرکت‌ها پرداخت می‌شود زکات کسب‌وکار^۱ (زکات واحد تجاری)

^۱ business zakat

نام دارد [۱۱]. علمای شریعت بر واجب بودن پرداخت زکات توسط مسلمانان واجد شرایط متفق القول هستند. بسیاری از این علما دامنه تعهدات زکات را به واحدهای تجاری نیز تسری داده‌اند. آن‌ها در واقع نقاب واحد تجاری را کنار می‌زنند و در پس این نقاب سهامداران مسلمان را می‌بینند. اگر سهامداران مسلمان باشند، کل سود شرکت مشمول زکات می‌شود و در صورتی که شرکت ترکیبی از سهامداران مسلمان و غیرمسلمان باشد، تنها آن بخش از سود خالص که متعلق به سهامداران مسلمان است، مشمول زکات می‌شود. خداوند متعال در آیه ۲۶۷ سوره بقره می‌فرماید: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيذِهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَنِّي حَمِيدٌ: ای مؤمنان! از اموال خوب و پسندیده که [از راه دادوستد مشروع] به دست آورده‌اید، و آنچه [از گیاهان و معادن] برای شما از زمین بیرون می‌آوریم انفاق کنید، و به این قصد نباشید که از اموال عیب‌دار و بی‌ارزش [به تهیدستان] بدهید، درحالی که [اگر] آن را [به‌عنوان حق شما به خود شما می‌دادند] جز با چشم پوشی و بی میلی نمی‌گرفتید، و بدانید که خداوند بی‌نیاز و ستوده است". علمای شریعت به احتمال زیاد کلمه "به‌دست آورده‌اید" را به معنای تمام تلاش‌های مجاز که در قالب تجارت، صنعت، کشاورزی و ... توسط انسان انجام می‌شود، تفسیر کرده‌اند. صرف‌نظر از اینکه این تلاش‌ها به‌صورت جداگانه و یا در قالب واحد تجاری انجام شود. با توجه به تفسیر آیه مذکور بسیاری از علمای شریعت معتقدند که واحدهای تجاری مشمول پرداخت زکات هستند [۲۴].

وضعیت اجرای زکات واحد تجاری در کشورهای اسلامی

برخی از کشورهای مسلمان از جمله عربستان سعودی، پاکستان و سودان از طریق وضع قانون زکات کسب‌وکار، واحدهای تجاری را ملزم به پرداخت زکات کرده‌اند. در تعدادی از کشورها فقط بانک‌های اسلامی مشمول پرداخت زکات می‌شوند. در برخی دیگر از کشورها از جمله بحرین، امارات متحده عربی و مالزی نیز زکات کسب‌وکار به‌طور داوطلبانه اجرا می‌شود [۱۱].

عربستان

قانون سعودی، تمام واحدهای تجاری را جهت الزام به پرداخت زکات موظف به ثبت نام در اداره کل زکات و مالیات بر درآمد (DZIT)^۱ کرده است. در عربستان سعودی زکات واحد تجاری بر اساس ۲/۵ درصد ارزش خالص پایه زکات (سرمایه، سود انباشته، ذخایر خاص و سود خالص بدون احتساب دارایی‌های ثابت) با احراز مالکیت مستمر بیش از یک ماه محاسبه می‌شود. بنابراین پایه زکات معادل با سرمایه در گردش است. سازمان حسابداران رسمی عربستان سعودی (SOCPA)^۲ نیز استاندارد حسابداری شماره ۱۳ (AS-013)^۳ را در رابطه با زکات واحد تجاری منتشر کرده است [۲۱].

^۱ Department of Zakat and Income Tax (DZIT)

^۲ Saudi Organization of Certified Public Accountants (SOCPA)

^۳ Accounting Standard (AS-013)

پاکستان

در پاکستان با تصویب قانون عشر و زکات ۱۹۸۰، پرداخت زکات الزامی شد. این قانون در مورد کلیه شهروندان مسلمان پاکستان و سهام متعلق به آنها، واحدهای تجاری و انجمن‌ها قابل‌اعمال است. زکات قابل پرداخت نیز بر اساس ۲/۵ درصد دارایی‌های مشمول زکات محاسبه می‌شود. دولت فدرال، شورای مرکزی زکات را برای ایجاد دستورالعمل‌ها و رویه‌های لازم جهت نظارت و کنترل امور مربوط به عشر و زکات به‌ویژه نظارت بر صندوق زکات و نگهداری حساب‌های آن تأسیس کرد. شورای استانی زکات در هر استان و کمیته منطقه‌ای عشر و زکات در اسلام‌آباد و کراچی نیز جهت نظارت بر اجرای دستورالعمل‌های شورای مرکزی زکات تشکیل شده است [۲۲].

سودان

در سودان، طبق قانون زکات سال ۲۰۰۱ پرداخت زکات الزامی است (ماده ۱۶-۱). زمانی که دارایی‌های مشترک، مانند دارایی‌های واحدهای تجاری به نصاب زکات برسد، باید زکات آن با نرخ ۲/۵ درصد پرداخت شود (ماده ۱۷-۲). ماده ۴۸ این قانون پرداخت زکات را به‌عنوان بخشی از کسورات مالیاتی جهت کسر از سود مشمول مالیات امکان‌پذیر می‌کند [۲۱].

کویت

در کویت، قانون شماره ۴۶ در سال ۲۰۰۶ در ارتباط با موضوع زکات تصویب شد که اجرای آن از ۱۰ دسامبر ۲۰۰۷ الزامی گردید. بر طبق این قانون کلیه شرکت‌های سهامی عام و خاص باید یک درصد از سود خالص سالانه خود را به‌عنوان زکات به دولت پرداخت کنند. شرکت‌های دولتی و شرکت‌های خارجی از این قانون مستثنی هستند [۲۱].

اندونزی

با توجه به جمعیت عظیم مسلمانان در کشور اندونزی اقدامات چشمگیری برای پیاده‌سازی زکات کسب‌وکار صورت گرفته است. انجمن علمای اندونزی (MUI)^۱ نقش مهمی در این زمینه ایفا کرده است. سومین کنگره MUI که در پادانگ پانجنگ برگزار شد با الزامی شدن پرداخت زکات کسب‌وکار جهت اجرای فرایض دینی موافقت کرد. نهادهای قانونی که در اندونزی در اجرای زکات کسب‌وکار نقش مهمی ایفا می‌کنند عبارت‌اند از: ۱) دولت اندونزی از طریق ایجاد قانون زکات کسب‌وکار، ۲) انجمن حسابداری اندونزی (IAI)^۲ از طریق ایجاد استاندارد حسابداری در رابطه با زکات کسب‌وکار و ۳) بازار سرمایه اندونزی از طریق نهاد نظارت بر بازار سرمایه (BAPEPAM)^۳ و بورس اندونزی (IDX)^۴ از طریق مقررات گذاری زکات کسب‌وکار در بازار سهام [۱۱]. بیک (۲۰۱۲) چهار الگوی مختلف را برای مقررات گذاری زکات در

^۱ Indonesia Ulama Council (MUI)

^۲ Indonesian Accounting Institute (IAI)

^۳ Capital Market Supervisory Agency (BAPEPAM)

^۴ Indonesia Stock Exchange (IDX)

کشورهای اسلامی مطرح کرده است که عبارت‌اند از: (۱) مدل جامع (۲) مدل ناقص (۳) مدل سکولار (۴) مدل غیرممکن.

جدول ۱: مدل‌های مقررات گذاری زکات

مدل	سیستم زکات اجباری	سیستم زکات اختیاری
دارای مقررات	مدل جامع (۱)	مدل ناقص (۲)
فاقد مقررات	مدل غیرممکن (۴)	مدل سکولار (۳)

در مدل یک یا مدل جامع، قانون زکات وجود دارد، برای جمع‌آوری، توزیع و گزارشگری زکات استاندارد منطبق با شریعت تدوین می‌شود و پرداخت زکات توسط یک نهاد دولتی الزامی می‌گردد. در این حالت عدم اجرای تعهد زکات منجر به مجازات قانونی خواهد شد. به عبارت دیگر مدل یک زکات را به‌عنوان واجب شرعی و واجب سیاسی در نظر می‌گیرد. این دو اصطلاح برای زکات توسط هیئت مرکزی نهضت علما (NU)^۱ که بزرگ‌ترین سازمان اسلامی در اندونزی است، ایجاد شده است. در مدل نوع دو یا مدل ناقص، اگرچه قانون زکات وجود دارد ولی زکات واجب سیاسی تلقی نمی‌شود، الزام قانونی نیز برای پرداخت زکات وجود ندارد و فقط برای مدیریت زکات قوانینی وضع می‌شود. در اندونزی مدل ناقص اجرا می‌شود. در مدل نوع سه که مدل سکولار است جمع‌آوری و توزیع زکات، صرفاً به جامعه واگذار می‌شود و مداخلات دولتی در این فرایند وجود ندارد. به‌علاوه، هیچ نظارت و استانداردی در این مدل ارائه نمی‌شود. آخرین مدل، مدل چهار یا همان مدل غیرممکن است که تحقق زکات را بدون وجود قوانین و مقررات غیرممکن تلقی می‌کند [۱۳]. در اندونزی مدیریت برنامه‌های زکات (در سطح دولتی) بر عهده هیئت ملی زکات (BAZNAS)^۲ و هیئت زکات بخش خصوصی (LAZ)^۳ است. فعالیت‌های BAZNAS دستاوردهای ارزشمندی از جمله ارتقای شفافیت و قابلیت اعتماد را در زمینه مدیریت زکات در سطح ملی به‌همراه داشته است [۱۲]. هیئت زکات بخش خصوصی (LAZ) نیز جهت پیشبرد هرچه بهتر برنامه‌های زکات در اندونزی تأسیس شده است. این دو نهاد نقش مهمی در جمع‌آوری و توزیع مؤثر زکات در اندونزی دارند [۱۳]. گزارشگری زکات جمع‌آوری شده LAZ با استفاده از استانداردهای منتشر شده توسط انجمن حسابداری اندونزی انجام می‌شود. هدف استاندارد حسابداری مالی شماره ۱۰۱ (PSAK 101) ارائه اطلاعات درباره عملکرد مالی و جریان‌های نقدی واحدهای تجاری اسلامی برای ذی‌نفعان جهت اتخاذ تصمیمات اقتصادی منطقی است. همچنین PSAK 101 تأکید می‌کند که صورت‌های مالی باید منطبق با اصول شریعت باشد و با صورت‌های مالی دوره‌های قبل و نیز صورت‌های مالی سایر واحدهای تجاری قابل‌مقایسه باشد. در اندونزی استاندارد حسابداری مالی شماره ۱۰۹ (PSAK 109) در ارتباط با

¹ Central Board of Nahdatul Ulama (NU)

² National Board of Zakat (BAZNAS)

³ Lembaga Amil Zakat (LAZ)

حسابداری زکات جمع‌آوری و توزیع‌شده توسط LAZ است. محتوای PSAK 109 شامل چهار بخش است:

۱. شناسایی: زکات زمانی شناسایی می‌شود که وجه نقد و یا دارایی‌های غیر نقدی مربوط به آن دریافت شود.
۲. اندازه‌گیری: زکات دریافت شده اگر به صورت وجه نقد باشد، به مبلغ دریافت شده ثبت می‌شود و اگر غیر نقدی باشد، به ارزش منصفانه ثبت می‌شود.
۳. ارائه: LAZ مبلغ زکات و انفاق را باید در ترازنامه ارائه کند.
۴. افشا: LAZ باید مواردی از جمله رویه‌های توزیع زکات، روش تعیین ارزش منصفانه زکات دریافتی از دارایی‌های غیر نقدی و ... را افشا کند [۱۹].

پایه‌سازی زکات کسب‌وکار در اندونزی مستلزم مقررات یکپارچه‌ای است که نهادهای دولتی (که قبلاً به آن‌ها اشاره شد) را در اجرای زکات درگیر کند. در اندونزی، زکات کسب‌وکار صراحتاً در قانون زکات شماره ۲۳ سال ۲۰۱۱ بیان نشده است و تاکنون به‌طور داوطلبانه توسط واحدهای تجاری پرداخت می‌شود. دولت اندونزی ممکن است با الحاق یک ماده جدید به قانون زکات شماره ۲۳ سال ۲۰۱۱ واحدهای تجاری را ملزم به پرداخت زکات کند. به‌علاوه اجرای زکات کسب‌وکار در اندونزی ممکن است از طریق فتوای علما الزامی شود. در این حالت برای کسانی که تعهدی در ارتباط با زکات کسب‌وکار بر ذمه آن‌هاست، مجازات قانونی در نظر گرفته نمی‌شود [۱۱].

مالزی

در مالزی مدیریت زکات در ایالت‌ها بر عهده شوراهای مذهبی اسلامی ایالت (SIRCS)^۱ است. در واقع اصل نهم قانون اساسی فدرال مالزی صلاحیت تصمیم‌گیری در مورد امور مذهبی را به هر ایالت (نه به فدرال) واگذار کرده است. بنابراین، مدیریت زکات در هر ایالت به‌طور مستقل انجام می‌شود (به‌استثنای فدرال تریتوری که مدیریت و مقررات مربوط به زکات آن توسط دولت فدرال انجام می‌شود). نقش دولت فدرال عمدتاً محدود به هماهنگی مسائل زکات بین ایالت‌ها است و به‌هیچ‌وجه نمی‌تواند در مسائل دینی و به‌ویژه زکات ایالت‌ها مداخله کند. روش زکات در هر ایالت متفاوت است و هر ایالت مراکز زکات جداگانه خود را دارد. هرچند فدرال تریتوری اداره توسعه امور اسلامی مالزی (JAKIM)^۲ را برای ایجاد هماهنگی و یکپارچگی در اداره امور اسلامی در مالزی تأسیس کرده است، اما کارکرد آن صرفاً مشورتی است. اداره توسعه امور اسلامی مالزی در سال ۲۰۰۱ رهنمود زکات را در مالزی منتشر کرد [۹]. در مالزی هر ایالت در حوزه قضایی خود صلاحیت صدور فتوا را دارد که در ادامه به تصمیمات کمیته‌های فتوا در مالزی اشاره می‌شود.

¹ State Islamic Religious Councils (SIRCS)

² Department of Islamic Development Malaysia (JAKIM)

تصمیمات کمیته‌های فتوا

علمای مالزی موضع خود را در مورد پرداخت زکات واحد تجاری به شرح زیر اعلام کردند: [۲۶].

۱. در ۳۱ امین کنفرانس شورای ملی کمیته فتوای مالزی که در ۹ دسامبر ۱۹۹۲ جهت بحث و گفتگو درباره زکات واحد تجاری در مالزی برگزار شد، مقرر شد که واحدهای تجاری در صورت احراز شرایط زیر زکات را پرداخت کنند: واحد تجاری متعلق به مسلمانان باشد، مسلمانان دارای حق اختیار در واحد تجاری باشند، مالکیت آن‌ها کامل باشد، مقدار ثروت به حد شمول زکات (نصاب) برسد. ثروت در طول یک سال قمری به دست آمده باشد. نرخ زکات واحد تجاری ۲/۵ درصد می‌باشد. در مورد واحد تجاری که به‌طور مشارکتی متعلق به مسلمانان و غیرمسلمانان است، تنها سهم متعلق به مسلمانان، مشمول زکات می‌شود و زکات بر اساس سود خالص به دست آمده محاسبه می‌گردد. به این ترتیب علما همگی متفق‌القول شدند که واحدهای تجاری ملزم به پرداخت زکات هستند.
۲. در ۱۰ مه ۲۰۰۱ کنفرانس شورای ملی کمیته فتوا جهت تصمیم‌گیری در مورد زکات واحدهای تجاری متعلق به سهامداران مسلمان و غیرمسلمان برگزار شد و مقرر شد که زکات فقط بر سهام متعلق به سهامداران مسلمان اعمال شود.
۳. در ۲۴ جولای ۲۰۰۴ کنفرانس کمیته فتوای سلانگور نیز در ارتباط با زکات واحدهای تجاری با ترکیب‌های مختلفی از سهامداران مسلمان و غیرمسلمان تشکیل شد. تصمیم این کمیته با تصمیم شورای ملی کمیته فتوا که زکات فقط بر سهام متعلق به سهامداران مسلمان اعمال شود، منطبق بود.
۴. در ۲۸ اوت ۲۰۰۳ کنفرانس کمیته فتوای سلانگور جهت تصمیم‌گیری در مورد زکات واحد تجاری و شرکت‌های مشاوره‌ای تشکیل شد. نتیجه این نشست این بود که واحدهای تجاری و شرکت‌های مشاوره‌ای در صورت احراز شرایط زکات، موظف به پرداخت زکات هستند.
۵. در ۷ ژوئن ۲۰۰۳ شورای ملی کمیته فتوا (۲۰۰۵) و کمیته فتوای سلانگور (۲۰۰۷) در مورد زکات واحدهای تجاری اصلی و واحدهای تجاری فرعی تصمیم گرفتند که واحدهای تجاری اصلی و واحدهای تجاری فرعی آن‌ها ملزم به پرداخت جداگانه زکات در صورت احراز شرایط آن هستند [۲۶]. تصمیمات شورای ملی کمیته فتوا و کمیته فتوای سلانگور بر پایه آیات قرآن است با این وجود، تصمیمات کمیته فتوای سلانگور واضح‌تر از تصمیمات کمیته ملی فتواست [۱۸]. از دیگر اقدامات انجام‌شده در ارتباط با زکات واحد تجاری در مالزی انتشار استانداردهای حسابداری مرتبط با زکات توسط هیئت استانداردهای حسابداری مالزی (MASB)^۱ جهت حصول به یک روش حسابداری مناسب برای پرداخت زکات واحد تجاری و تسهیل محاسبه زکات در مالزی است که در ادامه مقاله مورد بحث واقع می‌شود.

^۱ Malaysian Accounting Standards Board (MASB)

بحرین

بحرین کشوری است که همواره از اجرای زکات کسب‌وکار حمایت کرده است. در بحرین سازمان تدوین‌کننده استانداردهای مؤسسات مالی اسلامی (IFIs)^۱ سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (AAOIFI)^۲ را تأسیس کرد. متأسفانه، در بحرین AAOIFI مانند انجمن حسابداری اندونزی، تنها موضوع زکات مؤسسات مالی اسلامی را مطرح می‌کند این در حالی است که واحدهای تجاری مشمول زکات فقط محدود به مؤسسات مالی اسلامی نیست.

امارات متحده عربی

رئیس صندوق زکات امارات متحده عربی اذعان نمود که بانک‌های اسلامی و واحدهای تجاری اسلامی باید از آغاز سال ۲۰۱۹، ۲/۵ درصد از سرمایه خالص عملیاتی خود را به صندوق زکات پرداخت کنند. در حال حاضر در امارات متحده عربی ۸ بانک اسلامی و ۱۳ شرکت مالی و بیمه اسلامی زکات خود را به صندوق زکات پرداخت می‌کنند.

سنگاپور

در سنگاپور زکات واحد تجاری از حاصل ضرب نرخ زکات (۲/۵ درصد) در سهم سهامداران مسلمان از سرمایه در گردش تعدیل‌شده پایان دوره واحد تجاری محاسبه می‌شود. لازم به ذکر است که فقط دارایی‌های حلال واحد تجاری مشمول زکات می‌شوند و دارایی‌ها و فعالیت‌هایی که حلال نباشند موضوع محاسبه زکات قرار نمی‌گیرند [۲۵].

زکات در ایران

در ایران در سده‌های گذشته دولت تنها مالیات‌های برقرارشده از سوی خود را دریافت می‌کرده است و زکات یا از سوی پرداخت‌کنندگان در موارد بایسته آن هزینه می‌شده است و یا به علمای دینی داده می‌شده است تا در جایگاه بایسته هزینه شود. از سال ۱۳۶۸ کمیته امداد امام خمینی (ره) با گرفتن اجازه از رهبری و پس از گرفتن فتوا از چند مرجع، کار جمع‌آوری و هزینه کردن زکات را آغاز کرد [۴]. در سال ۱۳۷۴ مقام معظم رهبری در پیامی به اجلاس نماز اهمیت و لزوم پیگیری زکات به صورت جدی را یادآور شده و بیان کردند: «فریضه عظیم زکات نیز همانند نماز به مجاهدتی خستگی‌ناپذیر و تلاشگرانی صادق و دلسوز نیازمند است. انتظار و امید آن است که شما عزیزان در این میدان جدید نیز گام نهید و همه‌کسانی که می‌توانند در ترویج، تبیین و تحقیق مسئله مهم زکات خدمتی ارائه کنند، بی‌درنگ دامن همت به کمر زنند و از خود صدقه جاریه‌ای بر جای نهند». به دنبال اجرای این پیام ستاد احیای زکات در سال ۱۳۷۵ در سازمان برنامه‌بودجه شکل گرفت [۱]. در سال ۱۳۸۳ کارهای ستاد احیای زکات به کمیته امداد امام خمینی (ره) واگذار شد. آمار نشان می‌دهد دریافت و هزینه کردن زکات در این نهاد سامان بهتری گرفته است. پس‌از آن آیین‌نامه‌ای برای دریافت، پرداخت، هزینه، تشویق و مانند این‌ها تهیه شد که به تشکیلات

¹ Islamic Financial Institution

² Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (AAOIFI)

آن رسمیت بیشتری داد. در سال ۱۳۹۰ مجلس شورای اسلامی قانون زکات را تصویب کرد که بر پایه آن یک شورای مرکزی به ریاست نماینده ولی فقیه در کمیته امداد تشکیل شد و شوراهای استانی مشابه زیر نظر شورای مرکزی پیگیر کارهای استان‌ها شدند. وظایف شورای مرکزی زکات عبارت است از:

الف) تعیین خط‌مشی‌های اساسی در خصوص جمع‌آوری و مصرف زکات و تنظیم ضوابط و معیارهای مربوطه؛

ب) برنامه‌ریزی جهت ایجاد هماهنگی، نظارت و مشارکت مؤثر استانداران، فرمانداران، بخشداران، شوراهای اسلامی شهر و روستا و ائمه جمعه و جماعات سراسر کشور در اجرای این قانون [۴]. مزایای قانون مزبور عبارت‌اند از: اهتمام به یک واجب مغفول، ارتقای امید نسبت به ساماندهی امر زکات به‌عنوان مالیات اسلامی، ایجاد شورای مرکزی زکات زیر نظر ولی فقیه به‌عنوان متولی برای ساماندهی امور زکات، تشکیل بانک اطلاعات ملی زکات، ارائه الگوی مالیه اسلامی، وجود مشوق‌های مادی برای ارتقای انگیزه پرداخت زکات و حفظ و تقویت جایگاه مردمی زکات [۲]. عملکرد جمع‌آوری زکات در کشور نشان می‌دهد که زکات جمع‌آوری شده، بسیار کمتر از ظرفیت زکات در کشور است. در ایران بر پایه دیدگاه بیشتر مراجع دینی زکات بر کالاهای نه‌گانه یادشده واجب است. مردم و جمع‌آوری‌کنندگان زکات نیز بر همین پایه عمل می‌کنند. قانون در این زمینه کار را به نظر ولی فقیه موکول کرده است، اما مردم بر اساس نظر مراجع خودکار می‌کنند. زکات جمع‌آوری شده نیز بر پایه قانون درآمد، تنها باید برای نیازمندان و عمران و آبادانی مناطق نیازمند هزینه می‌شود و کارگزاران نیز یا داوطلبانه کار می‌کنند یا دستمزد آن‌ها از محل کمک دولت پرداخت می‌شود [۴].

حسابداری زکات

در اقتصاد اسلامی، حسابداری یا "محاسبه" فرآیند ثبت رویدادهای مالی مطابق با ارزش‌های اسلامی تعریف شده است. حسابداری شرعی یا حسابداری اسلامی نیز شامل فعالیت‌های شناسایی، شفاف‌سازی، جمع‌آوری داده‌ها و گزارش اطلاعات مربوط به رویدادهای مالی جهت تصمیم‌گیری‌های اقتصادی بر اساس اصول قراردادی شریعت (ممنوعیت ظلم، ربا، قمار، غرار، خریدوفروش کالاهای ممنوعه و زیان‌آور) می‌باشد. حسابداری به‌عنوان ابزاری برای محاسبه زکات نقش تعیین‌کننده‌ای در ارزیابی مناسب و عادلانه زکات قابل پرداخت دارد. حسابداری اسلامی مجموعه‌ای از مبانی حقوقی و استانداردهای دائمی است که از منابع قانون اسلامی نشأت می‌گیرد و به‌عنوان روش کار حسابداران در تجزیه‌وتحلیل، اندازه‌گیری، ارائه و تشریح رویدادها مورداستفاده قرار می‌گیرد. در شریعت اسلامی زکات برای هر مسلمانی که واجد شرایط پرداخت آن باشد، واجب است. بنابراین، فرایند ثبت تا توزیع دارایی‌های زکات و پاسخ‌گویی نسبت به آن نیازمند اجرای قوانین اسلامی است. در این مورد، مدیریت زکات نیازمند علمی است که حسابداری زکات نام دارد. بنابراین بیشترین اهمیت سیستم مدیریت زکات ارائه گزارش مربوط به زکات ثبت شده و پاسخ‌گو شدن در برابر جامعه از طریق سیستم حسابداری است. به‌عبارت‌دیگر، هدف حسابداری زکات تنظیم، شناسایی، اندازه‌گیری، ارائه و افشای معاملات زکات است. حسابداری می‌تواند به‌عنوان راهنمایی برای

اجرای مدیریت زکات و مقررات آن باشد. حسابداری زکات اطلاعاتی فراهم می‌کند که از طریق آن محاسبه زکات جهت تحقق اهدافی نظیر پاک‌سازی ثروت عملی می‌شود [۱۶].

استانداردهای حسابداری مرتبط با زکات

اصطلاح استاندارد حسابداری به دستورالعمل‌های حسابداری توسعه یافته برای رویارویی با مسائل خاص حسابداری و گزارشگری مالی اشاره می‌کند. هدف اصلی تدوین استاندارد برای روش‌های حسابداری زکات، محدود کردن موارد تفاوت بین واحدهای تجاری پرداخت‌کننده زکات و نیز آن دسته از نهادهای قانونی است که مسئولیت محاسبه، ارائه و افشای اطلاعات مالی زکات در صورت‌های مالی را بر عهده‌دارند. تصویب یک روش استاندارد در این زمینه باعث افزایش کیفیت اطلاعات موجود در گزارش مالی منتشرشده می‌شود [۹]. تاکنون در ارتباط با زکات چهار استاندارد منتشرشده است (FAS 9، FRS i-1، TR AS-013.1) که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

FAS 9

اولین استاندارد حسابداری مالی برای زکات در سطح بین‌المللی، استاندارد حسابداری مالی شماره ۹ (FAS 9)^۱ است که روش حسابداری زکات را در بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی تعیین می‌کند. این استاندارد در سال ۱۹۹۸ توسط سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی منتشر شد که از ۱ ژانویه ۱۹۹۹ قابل اجراست [۱۰]. FAS 9 استاندارد نسبتاً جامعی است که محتوای آن را می‌توان به سه بخش تقسیم کرد: (۱) شناسایی: بحث در مورد اصولی که درآمدها، هزینه‌ها و سود یا زیان غیرعملیاتی را مشخص می‌کند. (۲) اندازه‌گیری: بحث در مورد اصولی که مبلغ دارایی‌ها، بدهی‌ها و حقوق صاحبان سرمایه را تعیین می‌کند. (۳) افشا: ارائه تمام اطلاعاتی که باید برای همه استفاده‌کنندگان در دسترس باشد.

شناسایی زکات: در پاراگراف ۹، ۱۰ و ۱۱ FAS 9 دو سناریو برای پرداخت زکات وجود دارد: اولین سناریو این است که بانک‌های اسلامی ملزم به پرداخت زکات هستند. دومین سناریو نیز بیان می‌کند که بانک‌های اسلامی ملزم به پرداخت زکات نیستند.

سناریو اول: در هر یک از موارد زیر، زکات هزینه غیرعملیاتی محسوب می‌شود و در صورت سود و زیان بانک اسلامی از سود خالص کسر می‌شود: الف) وقتی که قانون بانک اسلامی را ملزم به پرداخت زکات می‌کند، ب) وقتی که بانک اسلامی بر اساس اساسنامه یا قانون ملزم به پرداخت زکات می‌شود و ج) وقتی که طبق مصوبه مجمع عمومی صاحبان سهام بانک اسلامی ملزم به پرداخت زکات می‌شود. زکات پرداخت‌نشده نیز به‌عنوان بدهی در ترازنامه بانک اسلامی منعکس می‌شود.

سناریوی دوم: الف) در صورتی که برخی یا همه سهامداران از بانک اسلامی درخواست کنند که بانک اسلامی به‌عنوان نماینده سهامداران تعهدات زکات آن‌ها را در ارتباط با سرمایه‌گذاری در بانک اسلامی نسبت به سود قابل تقسیم اعمال کند، زکات باید از سهم سود قابل تقسیم سهامداران کسر شود و ب)

¹ Financial Accounting Standard (FAS 9)

در صورتی که برخی یا همه سهامداران از بانک اسلامی درخواست کنند که بانک اسلامی به‌عنوان نماینده سهامداران تعهدات زکات آن‌ها را در ارتباط با سرمایه‌گذاری در بانک اسلامی نسبت به سود قابل تقسیم اعمال کند، اگر بانک اسلامی با این موضوع موافقت کند، حتی اگر سود قابل توزیع کافی نداشته باشد، مبلغی که توسط بانک اسلامی پرداخت می‌شود به‌عنوان حساب دریافتی از سهامداران ثبت می‌شود.

اندازه‌گیری زکات: بر طبق FAS 9، پایه زکات برای یک سال قمری ۲/۵ درصد و برای یک سال شمسی ۲/۵۷۷۵ درصد خالص دارایی‌ها یا خالص سرمایه‌گذاری تعیین می‌شود. به این ترتیب در این استاندارد دو روش برای اندازه‌گیری زکات مطرح می‌شود. روش اول: روش خالص دارایی‌هاست که از طریق رابطه زیر محاسبه می‌شود:

پایه زکات = دارایی‌های موضوع زکات - (بدهی‌هایی که سر رسید آن‌ها تا پایان سال مالی است + حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود نشده + حقوق اقلیت + حقوق متعلق به دولت + وجوه مربوط به کمک‌های اعطایی + حقوق مربوط به مؤسسات خیریه + حقوق متعلق به مؤسسات غیرانتفاعی به‌جز مواردی که تحت تملک افراد است).

روش دوم: روش خالص سرمایه‌گذاری است که از طریق رابطه زیر محاسبه می‌شود:

پایه زکات = سرمایه پرداخت‌شده + اندوخته‌ها + ذخایر + سود انباشته + سود خالص + بدهی‌هایی که تا پایان سال مالی سر رسید نمی‌شوند - (خالص دارایی‌های ثابت + سرمایه‌گذاری‌های غیر تجاری + اموال غیرمنقولی که اجاره داده شده‌اند + زیان‌های انباشته) [۲۳].

افشای زکات: طبق FAS 9 الزاماتی برای افشای روش تعیین پایه زکات و قواعد هیئت ناظر شرعی (SSB)^۱ وجود دارد که باید در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی افشا شود که عبارت‌اند از: (۱) روش‌های مورد استفاده برای اندازه‌گیری زکات، (۲) تصمیمات هیئت ناظر بر بانکداری اسلامی در ارتباط با موضوعات مرتبط با زکات که در این استاندارد لحاظ نشده است، (۳) اینکه آیا بانک اسلامی به‌عنوان شرکت هلدینگ سهم خود را از تعهدات زکات شرکت‌های فرعی خود پرداخت می‌کند، (۴) مبلغ زکات مرتبط با هر سهم در مورد بانک اسلامی که زکات را پرداخت نمی‌کند، (۵) مبلغ زکات مرتبط با حساب‌های سرمایه‌گذاران، (۶) اینکه آیا بانک اسلامی وصول و پرداخت زکات را از طرف سرمایه‌گذاران انجام داده است، (۷) محدودیت‌های اعمال شده توسط هیئت ناظر بر بانک اسلامی در تعیین پایه زکات و (۸) رعایت الزامات افشای FAS 1 با عنوان: ارائه و افشا در صورت‌های مالی بانک‌های اسلامی و مؤسسات اسلامی. با وجود جامع بودن FAS 9 باید توجه داشت که کاربرد آن به دو دلیل نسبتاً محدود بوده و فقط در کشور مالزی قابل اجرا است. اولین محدودیت این استاندارد (با توجه به نام استاندارد) این است که فقط در مؤسسات مالی اسلامی قابل کاربرد است و در سایر واحدهای تجاری از جمله شرکت‌های با مسئولیت محدود و شرکت‌های تضامنی قابل اعمال نیست. به‌علاوه برای اینکه FAS 9 در مؤسسات مالی اسلامی اعمال شود، نیازمند انجام اصلاحاتی جهت انطباق با شرایط بانک‌های محلی است. دومین محدودیت این

¹ Shariah Supervisory Board (SSB)

استاندارد این است که با شرایط اجتماعی و ساختار قانونی مالزی انطباق ندارد. این بدان معنی است که FAS 9 به علت عدم انطباق با دستورالعمل بانک مرکزی در کشور مالزی، مقررات و همچنین سایر الزامات قانونی در مالزی نیز به طور کامل قابل اجرا نیست. بنابراین اجرای این استاندارد در مؤسسات مالی اسلامی مالزی و همچنین در بسیاری از کشورهای اسلامی الزامی نیست [۹].

MASB FRS i-1

MASB در سطح ملی استاندارد گزارشگری مالی "ارائه صورت‌های مالی مؤسسات مالی اسلامی (FRS i-1)" را تدوین و منتشر کرد. MASB نهاد قانونی مستقلی است که مسئولیت انتشار استانداردهای مرتبط با حسابداری و گزارشگری مالی را در مالزی بر عهده دارد.

FRS i-1 اولین استاندارد حسابداری اسلامی است که جهت پاسخ‌گویی به نیازهای عملیات مالی اسلامی و ساختارهای قانونی و اقتصادی مالزی توسط MASB منتشر شد. با این حال، همان‌طور که از نام آن برمی‌آید، کاربرد این استاندارد صرفاً در ارتباط با ارائه صورت‌های مالی مؤسسات مالی اسلامی در مالزی است. بنابراین، در ارتباط با واحدهای تجاری، استاندارد FRS i-1 حداقل دارای دو محدودیت ذاتی است: اولاً از آنجایی که تدوین FRS i-1 توسط MASB جهت ارائه و افشای صورت‌های مالی مؤسسات مالی متمرکز در فعالیتهای بانکداری اسلامی است، مسائل دیگر به‌ویژه در موارد مرتبط با ارزیابی را در بر نمی‌گیرد. بررسی دقیق این استاندارد نشان می‌دهد که موضوع زکات فقط در سه بخش FRS i-1 مطرح شده است: (۱) در صفحه ۱۲، پاراگراف ۶ که زکات را به‌عنوان کمک اجباری معرفی کرده است که باید از دارایی‌های تحت تملک مسلمانی که واجد شرایط پرداخت آن هستند، دریافت و بین گروه‌های مشخصی توزیع گردد. (۲) در صفحه ۲۲، پاراگراف ۴۹ نیز تأکید شده است که این اطلاعات باید در ترازنامه یا در یادداشت‌های صورت‌های مالی افشا شود همچنین ذخیره ذکات باید در بخش بدهی‌ها درج شود و (۳) در صفحه ۲۷، پاراگراف ۷۲ نیز درباره اینکه مؤسسات مالی اسلامی باید تعهدات زکات خود را افشا کنند و نیز درباره مسئولیت آن‌ها نسبت به پرداخت زکاتی که بر عهده سهامداران است، توضیحات مختصری ارائه شده است.

دوماً این استاندارد فقط برای مؤسسات مالی اسلامی کاربرد دارد. در نتیجه، در ارتباط با ارائه و افشای اطلاعات زکات واحدهای تجاری قابل اجرا نیست هرچند که در صفحه ۱۰ و در بند ۴ این استاندارد واحدهای تجاری (به‌جز مؤسسات مالی اسلامی) نسبت به کارگیری این استاندارد تشویق شده‌اند [۹].

TR i-1

در پاسخ به نیازهای استفاده‌کنندگان مسلمان صورت‌های مالی، MASB بیانیه فنی (TR-i1)^۱ را با عنوان "حسابداری برای زکات واحد تجاری" منتشر کرد که از ۱ جولای ۲۰۰۶ قابل اجرا می‌باشد. لازم به ذکر است که TR-i1 یک "بیانیه فنی" است که همانند "استاندارد" الزام قانونی ندارد [۱۵]. تا زمان

¹ Financial Reporting Standard: Presentation of Financial Statements of Islamic Financial Institutions (FRS i-1)

² Technical Release (TR-i1)

انتشار TR-i1 هیچ‌گونه بیانیه‌ای توسط هیئت استانداردهای بین‌المللی حسابداری (IASB)^۱ منتشر نشده بود. البته FAS 9 توسط سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (AAOIFI) منتشر شده بود که در ارتباط با زکات بود. TR-i1 رهنمودهای لازم را جهت کاربرد اصول پذیرفته‌شده حسابداری هنگام شناسایی، اندازه‌گیری و افشای زکات واحد تجاری ارائه می‌دهد. این بیانیه فنی در ارتباط با حسابداری و ارائه زکات در صورت‌های مالی کلیه واحدهای تجاری کاربرد دارد. زکات پرداخت‌شده توسط واحد تجاری به‌عنوان هزینه در صورت سود و زیان شناسایی می‌شود. زکات بر اساس حاصل‌ضرب نرخ زکات (۲/۵ درصد) در پایه زکات محاسبه می‌شود. پایه زکات نیز بر اساس دارایی‌ها و بدهی‌های تعدیل‌شده واحد تجاری محاسبه می‌شود. برای تعیین زکات واحد تجاری دو روش توسط اداره توسعه اسلامی مالزی (JAKIM) تعیین شده است: (۱) روش سرمایه در گردش تعدیل‌شده؛ و (۲) روش رشد تعدیل‌شده. روش سرمایه در گردش تعدیل‌شده، پایه زکات را برحسب خالص دارایی‌های جاری پس از تعدیل از بابت مواردی از دارایی‌ها و بدهی‌ها محاسبه می‌کند که مشمول زکات نمی‌شوند. درحالی‌که، روش رشد تعدیل‌شده پایه زکات را برحسب حقوق صاحبان سهام و بدهی‌های بلندمدت پس از کسر دارایی، تجهیزات و دارایی‌های غیرجاری و پس از تعدیل از بابت مواردی از دارایی‌ها و بدهی‌ها محاسبه می‌کند که مشمول زکات نمی‌شوند. واحد تجاری پس از انتخاب یکی از این دو روش باید در استفاده از آن طی دوره‌های مالی ثبات رویه داشته باشد [۱۷]. کارشناسان زکات مالزی ترجیح می‌دهند از روش سرمایه در گردش تعدیل‌شده استفاده کنند [۲۰]. در پاراگراف ۱۶ TR-i1 مواردی که باید در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی واحد تجاری افشا شود عبارت‌اند از: الف) روش مورد استفاده در تعیین پایه زکات ب) افشای زکات (در واحدهای تجاری) و مسئولیت نسبت به پرداخت زکات واحد تجاری و ج) اجزای اصلی زکات. در پاراگراف ۱۷ این بیانیه اجزای اصلی زکات عبارت‌اند از: هزینه کنونی زکات، پرداخت زکات، بدهی زکات و هرگونه تعدیلی که از بابت زکات در دوره‌های قبلی انجام گرفته است [۱۷].

AS-013

استاندارد حسابداری شماره ۱۳ (AS-013) توسط سازمان حسابداران رسمی عربستان سعودی (SOCPA) جهت ارائه رهنمودهایی برای شناسایی، اندازه‌گیری و ارائه و افشای زکات توسط واحدهای تجاری که زکات پرداخت می‌کنند، منتشر شده است. AS-013 الزامات اندازه‌گیری، ارائه و افشای زکات را در صورت‌های مالی شرکت‌های انتفاعی مشخص می‌کند. با این وجود این استاندارد، روش معتبری برای محاسبه و تعیین زکات که بر حسب قوانین، قواعد و مقررات حاکم انجام می‌شود، ارائه نمی‌کند. در این استاندارد تأکید می‌شود که مقررات زکات باید با رعایت یکنواختی برای هر دوره به‌طور جداگانه زکات را محاسبه کند و با مقررات و قواعد زکات در کشور عربستان انطباق داشته باشد [۲۱].

¹ International Accounting Standard Board (IASB)

نتیجه‌گیری

پس از انقلاب صنعتی و ظهور واحدهای تجاری بزرگ به واسطه سرمایه‌گذاری افراد، بخشی از معاملات تجاری به نیابت از سرمایه‌گذاران توسط واحدهای تجاری انجام شد. با عنایت به آیه ۲۶۷ سوره بقره (بَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ) و آیه ۵۶ سوره نور (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) و در نظر گرفتن شخصیت اقتصادی مستقل برای واحد تجاری، در برخی از کشورهای اسلامی علماً پرداخت زکات توسط واحدهای تجاری که در تملک سهامداران مسلمان هستند را الزامی کرده‌اند. در ایران تاکنون اقدامی در این رابطه انجام نشده است. در راستای اقتصاد مقاومتی و در شرایط تشدید تحریم‌ها علیه ایران افزایش درآمدهای ناشی از مالیات‌های اسلامی از جمله زکات تأثیر قابل توجهی در تقویت منابع داخلی و کاهش وابستگی دولت به درآمدهای نفتی در پی خواهد داشت. بنابراین بایستی تدابیر و تمهیدات لازم جهت شناسایی ظرفیت‌ها و شاخص‌های زکات برای بررسی امکان استفاده از قابلیت‌های آن اندیشیده شود. موضوع زکات واحد تجاری موضوعی است که نیازمند انجام تحقیقات درخور جهت امکان‌سنجی پیاده‌سازی آن در کشور است. وارد کردن درس حسابداری زکات در آموزش دانشگاهی به‌منظور تربیت افراد متخصص در این حوزه، تشکیل کارگروه‌های فقهی و کمیته فتوا، همکاری با کشورهای پیشرو در زمینه زکات واحد تجاری و بهره‌گیری از تجارب آن‌ها، نهادسازی، وضع مقررات و استانداردهای لازم متناسب با شرایط فرهنگی مذهبی کشور در این رابطه، تنظیم دستورالعمل‌های لازم اجرایی توسط سازمان امور مالیاتی کشور، در نظر گرفتن معافیت‌های مالیاتی برای واحدهای تجاری پرداخت‌کننده زکات و سوق دادن بخشی از تحقیقات و پایان‌نامه‌ها به موضوع زکات واحد تجاری می‌تواند تأثیر بسزایی در پیاده‌سازی زکات واحد تجاری در ایران داشته باشد. بی‌شک تلاش در جهت احیاء فریضه زکات می‌تواند با ریشه‌کن کردن فقر و تعدیل ثروت در جامعه رحمت الهی را شامل حال جوامع اسلامی گرداند.

فهرست منابع

۱. حبیبیان نقیعی، مجید و کفشگر جلودار، حسین. (۱۳۹۵). "مطالعه تطبیقی قوانین زکات در ایران و دیگر کشورهای اسلامی". فصلنامه تخصصی دین و قانون، ۴(۱۲): ۵۶-۱۱.
۲. رجایی رامشه، سید محمد کاظم و نعمتی، میثم. (۱۳۹۷). "نقد و بررسی قانون زکات و ارائه راهکارهای اصلاحی". اقتصاد اسلامی، ۱۸(۷۰): ۶۳-۸۹.
۳. شعبانی، احمد و کاشیان، عبدالمحمد. (۱۳۹۵). "طراحی سازوکار ورود خمس و زکات به نظام مالیاتی ایران و آثار بالقوه اقتصادی". مطالعات اقتصاد اسلامی، ۸(۲): ۷۴-۳۹.
۴. عزتی، مرتضی و شهریاری، لیلا. (۱۳۹۱). "ارزیابی عملکرد کمیته امداد امام خمینی (ره) در زمینه جمع‌آوری زکات". پژوهشنامه مالیات، ۲۰(۱۶): ۳۱-۶۰.
۵. قرائتی، محسن. (۱۳۸۱). زکات، ناشر: ستاد اقامه نماز.

۶. کامیابی، یحیی و حسن نتاج کردی، حسن. (۱۳۹۷). "راهکارهای اسلامی برای مدیریت سود". **مطالعات حسابداری و حسابرسی**، انجمن حسابداری ایران. (۲۵): ۷۱-۸۶.
۷. کیا، الحسینی، سید ضیاءالدین. (۱۳۹۰). "ملاحظات پیاده‌سازی مالیات‌های اسلامی". **پژوهشنامه مالیات**، ۱۹(۱۱): ۱۴۱-۱۷۱.
۸. گیلک حکیم آبادی، محمد تقی. (۱۳۷۹). "امکان جایگزینی مالیات بر درآمد با خمس و تبیین آثار آن بر برخی متغیرهای اقتصادی کلان". **پایان‌نامه دکتری دانشگاه تهران**، دانشکده اقتصاد.
9. Abu Bakar, N. B. (2007). "A Zakat Accounting Standard (ZAS) for Malaysian Companies". **American Journal of Islamic Social Sciences**, 24(4): 74-92.
10. Adnan, M. A., and Abu Bakar, N. B. (2009). "Accounting Treatment for Corporate Zakat: A Critical Review". **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management**: 1-21.
11. Andriani, M., & Mairijani, M. (2017). "Regulations on Supporting the Business Zakat Implementation in Indonesia". In **2nd International Conference on Indonesian Economy and Development (ICIED 2017)**. Atlantis Press.
12. Abrial, E., Anwar., & Harianto, S. (2016). "Design Of accounting Information System For zakat in Amil Zakat Institution in Lhokseumawe City". **IOSR Journal of Computer Engineering (IOSR-JCE)**, 18(6): 25-37.
13. Beik, I. S., & DwiArsyanti, L. (2013). "Optimization of Zakat Instrument in Indonesia's Poverty Alleviation Programme". In **Poverty Alleviation-Academic Conference**.
14. Dhar, P. (2013). "Zakat as a Measure of Social Justice in Islamic Finance : An Accountant's Overview". **Journal of Emerging Economies and Islamic Research**, 1(1):64-75.
15. Ibrahim, A., Abdullah, A. A., Rizuan, M., Ghazali, S. M., and Adwam, S. A. (2012). "Assessing Financial Reporting on adopting Business Zakat Guidelines on Malaysian Government Linked Companies". **International Journal of Business and Social Science**, 3(24): 220-229.
16. Jaelani, A. (2016). "Zakat Accounting: Metaphor and accounting treatment for business organization". **MPRA Paper, (74782)**.
17. Malaysian Accounting Standards Board. (2006). "Technical Release i -1: Accounting for Zakat on Business".
18. Mohamad, T. A. H. (2012). "Obligation of Companies to Pay Zakat: Issues Arising from Effects of Separate Legal Entity". **The Law Review**: 481-498.
19. Nugraha, S., Wardayati, S. M., & Sayekti, Y. (2018). "Implementation of Zakat Accounting In Amil Zakat Institute (LAZ) In Jember (Reviewed From Zakah Shariah : PSAK 101 And PSAK 109)". **International Journal of New Technology and Research (IJNTR)**, 4(1): 52-57.

20. Noor, R. M., Rashid, N. M. N. N. M., Mastuki, N. A., & Bardai, B. (2011). "Zakat & Tax Reporting: Disclosures Practices of Shariah Compliance Companies". In **2011 IEEE Colloquium on Humanities, Science and Engineering** (pp. 877-882). IEEE.
21. Obaidullah, M. (2016). "Revisiting Estimation Methods of Business Zakat and Related Tax Incentives". **Journal of Islamic Accounting and Business Research**, 7(4):161-174.
22. Pakistan Zakat Council (1980). "Zakat & Ushr Ordinance".
23. Sarea, A. M. (2013). "Accounting Treatment of Zakah: Additional Evidence from AAOIFI". **Journal of Islamic Banking and Finance**, 1(1): 23-28.
24. Trakic, A., & Hamid, T. A. (2013). "Critical Appraisal of the Companies' Obligations to Pay Zakat in the Malaysian Context". **International Company and Commercial Law Review**: 375-381.
25. Majlis Ugma Islamic Sangapura (Islamic Religious of Sangapore). (2018). <https://www.muis.gov.sg>.
26. Wahab, A. A., & Borhan, J. T. (2016). "Zakat Obligation for Public Listed Companies". The 1 th Malaysian Finance Accociation Annual Conference (MFAC)/ The 7th Islamic Banking. **Accounting and Finanace Conference (IBAF)**.

Comparative Study of Corporate Zakat and its Rules and Standards in Islamic Countries

Seyed Ali Hosseini (Ph.D)¹©

Associate Professor, Department of Accounting, Faculty of Social Sciences and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran

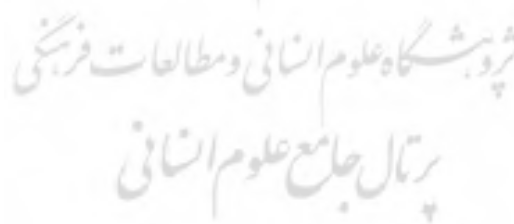
Fatemeh Babaei²

Instructor, Department of Accounting, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran

(Received: 23 August 2020; Accepted: 25 January 2021)

Islam is a comprehensive religion that its economic system is different from the economic systems in other religions. The Islamic economic system has Islamic taxes which zakat is one of the most important ones. Zakat plays an important role in eradicating poverty, achieving sustainable economic growth and promoting social welfare in Islamic countries. In many Islamic countries, considerable efforts have been made to collect, distribute and expand the scope of zakat's inclusion in line with changing economic conditions. Since the assumption of distinct entity from its owners is recognized in Islam, in some of these countries, the scope of inclusion of zakat includes not only people but also corporates. The aim of this study is a theoretical analysis of corporate zakat and related issues. The achievement of this research is to provide a suitable platform for motivation the thoughts of academics and experts of the country business zakat as one of the new sources of Islamic financing.

Keywords: Zakat, Corporate Zakat, Zakat Accounting, Zakat Standards.

¹ a.hosseini@alzahra.ac.ir ©(Corresponding Author)

² f.babaei@pnu.ac.ir